

СЕКЦІЯ 1
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 911.3:338.43.02:001.8(477.7)
DOI 10.32999/ksu2413-7391/2019-10-1

Богадьорова В.С.,
аспірант кафедри соціально-економічної географії
Херсонський державний університет

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ РЕГІОНУ**

Важливим науково-теоретичним та практичним завданням є обґрунтування суспільно-географічної сутності фермерських господарств. Тому у статті розглянуто теоретико-методологічні і методичні аспекти суспільно-географічного дослідження фермерських господарств. Розкрито ряд функцій (соціально-економічна, ресурсна, екологічна, рекреаційна, виховна), принципи (історичний, диференційованості, цілісності, об'єктивності, методичної взаємопов'язаності) в дослідженні та аналізі розвитку фермерських господарств, методи дослідження територіальної організації господарств (історичний, монографічний, розрахунково-конструктивний, абстрактно-логічний, статистичний, картографічний методи, системний підхід тощо), види їх зонування (за спеціалізацією рослинництва, тваринництва, інтегральне функціонально-типологічне). Запропоновано алгоритм дослідження фермерських господарств на регіональному рівні із застосуванням статистично-математичних методів, основними показниками якого є середній багаторічний розмір фермерських господарств у межах регіону за певний період, спеціалізації рослинництва та тваринництва. Для виявлення спеціалізації рослинництва та тваринництва фермерських господарств, траєкторії їх розвитку запропоновано використовувати коефіцієнти територіальної локалізації. Для оцінки кормової бази запропоновано показник забезпечення худоби сільськогосподарськими угіддями у фермерських господарствах. Для узагальнення матеріалів впливу різних факторів на розвиток і функціонування фермерських господарств найбільш доцільним методичним підходом є створення матриці кореляційних зв'язків. У статті розглянуті всі етапи суспільно-географічного дослідження фермерських господарств. Зазначимо, що саме територіальні відмінності природних аграрних ресурсів території регіону найбільшою мірою диференціюють сільськогосподарське виробництво і детермінують розвиток фермерських господарств.

Ключові слова: фермерське господарство, суспільно-географічні дослідження, спеціалізація, землекористування, сільськогосподарське виробництво.

Bohadorova V.S. THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASPECTS OF SOCIO-GEOGRAPHICAL RESEARCH OF FARMS OF THE REGION

An important scientific, theoretical and practical task is the substantiation of the socio-geographical essence of farms. Therefore, the article deals with theoretical, methodological and methodological aspects of socio-geographical research of farms. A number of functions are revealed (socio-economic, resource, ecological, recreational, educational), principles (historical, differentiation, integrity, objectivity, methodical interconnectivity) in the study and analysis of the development of farms, methods of studying the territorial organization of farms (historical, monographic, calculation-constructive, abstract-logical, statistical, cartographic methods, systematic approach, etc.), types of their zoning (on the specialization of plant growing, animal husbandry, integral function but-typological). The algorithm of research of the farms on the regional level with the use of statistical and mathematical methods is suggested, the main indicators of which are the average long-term size of farms within the region for a certain period, specialization of plant growing and livestock farming. In order to identify the specialization of crop and animal husbandry of farms, trajectories of their development, it is proposed to use the coefficients of territorial localization. The index of livestock provision in agricultural holdings has been proposed for assessing the forage base. In order to generalize the materials on the influence of various factors on the development and functioning of farms, the most appropriate methodological approach is to create a matrix of correlation links. The final stage of the socio-geographical research of farms is the development and justification of a set of measures for the further development of farms and increase their socio-economic and environmental efficiency. In the article all stages of socio-geographical research of farms are considered. It should be noted that it is the territorial differences of natural agrarian resources in the region that most differentiate agricultural production and determine the development of farms.

Key words: farm, socio-geographical research, specialization, land use, agricultural production.

Постановка проблеми. Одночасно з реформуванням галузей економіки сільськогосподарське виробництво зазнало великих змін. У процесі реформування аграрного сектора створені нові форми господарювання ринкового типу, а саме: сільськогосподарські кооперативи, господарські товариства (переважно з обмеженою відповідальністю), фермерські господарства та господарства населення, які працюють на засадах приватної власності на землю і майно. Розвиток різних форм господарювання зацікавив працівників сільського господарства у високопродуктивній праці та в подальшому сприятиме насиченню внутрішнього ринку країни товарами і послугами, продукцією і сировиною для повного забезпечення потреб населення, а також розширення можливості експорту продукції сільського господарства країни. Повною мірою це стосується і теоретико-методологічних засад їх вивчення.

Аналіз досліджень та публікацій. Теоретичними аспектами дослідження та вирішення проблем господарювання нових форм займаються багато учених – це аграрники, економісти, географи. Створення кластерів у сільському господарстві і розроблення структури кластеру та схеми взаємодії координаційної ради з фермерськими господарствами за типом стратегічного планування запропоновано Мохненком А.С. (Мохненко, А.С., 2012). Проблемам географічно-екологічного функціонування сільськогосподарського виробництва регіону в ринкових умовах та розвитку фермерства в Україні присвячені праці Заячука М.Д., Саблука П.Т., Топіхи В.В. (Заячук М.Д., 2017; Саблук П.Т., 1993; Топіха В.В., 2005). Фундаментальні проблеми формування аграрної політики і стратегії розвитку агропромислового виробництва, підвищення його конкурентоспроможності в ринкових умовах розвитку форм господарювання і земельних відносин, реформування відносин власності на селі, зокрема запровадження приватної її форми, створення законодавчої бази розвитку агропромислового виробництва України досліджують Юрчишина В.В., Месель-Веселяк В.Я., Мармуль Л.О., Андрійчук В.Г., Малік М.Й. (Юрчишина В.В., 2004; Месель-Веселяк В.Я., 2006; Мармуль Л.О., 2006; Андрійчук В.Г., 2013; Малік М.Й., 2015).

Їх теоретико-методологічний доробок та практична реалізація наукових ідей є вагомим підґрунтям для подальшого дослідження впливу соціальних, економічних, фізико-гео-

графічних чинників на розвиток фермерських господарств та опрацювання нових напрямів дослідження в аграрній сфері.

Метою статті є визначення та обґрунтування теоретико-методологічного алгоритму дослідження ролі і місця фермерських господарств у сільськогосподарському виробництві регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фермерські господарства та особисті господарства населення належать до малих форм господарювання, дрібнотоварних виробників продукції сільського господарства. На меті вони мають забезпечення власних потреб у продукції сільського господарства та продаж їх надлишків (Богадьорова Л.М., 2008).

Сучасне фермерське господарство з його організацією сільськогосподарського виробництва та принципами функціонування є основою для подальшого ефективного розвитку сільського господарства в розвинутих країнах світу та Україні зокрема. Фермерське господарство має ряд переваг над іншими формами господарювання (Заячук М.Д., 2015), що дає можливість у подальшому розвивати саме дану форму господарювання в Україні. Переваги полягають у тому, що мотивацією трудової діяльності в такому господарстві є кінцеві результати господарювання, тобто забезпечення родини продуктами харчування та одержання постійного прибутку, що ставить перед ними завдання раціонального використання природних ресурсів з урахуванням місцевих природно-економічних умов.

Фермерські господарства виконують ряд функцій (соціально-економічну, ресурсну, екологічну, рекреаційну, виховну) однією з основних є соціально-економічна функція, яка полягає у: самозабезпеченні родини продуктами харчування; отриманні доходу; виробництві продукції, що потребує великих витрат ручної праці; розвитку нових видів і напрямів підприємницької діяльності; отриманні продукції більш високої якості, продуктивності та урожайності порівняно з великим виробництвом; зниженні рівня безробіття в регіоні; можливості вільно вибирати форми та методи роботи, режим праці, постійно вдосконалювати технологію та розширювати асортимент виробництва, оскільки дана організаційно-правова форма є більш мобільною, ніж діяльність великих підприємства (Бабич М.М., 2009; Губарик О.М., 2008).

Вивчаючи розвиток агропромислового комплексу України, зазначимо, що деякі зни-

ження показників функціонування в цій сфері відбуваються. Особливо актуальним, на нашу думку, стає обґрунтування методики суспільно-географічного дослідження фермерських господарств, оскільки дана форма господарювання є найбільш прогресивною для розвитку в Україні, зокрема їх територіальна організація, виробнича діяльність, оскільки саме у цьому секторі можна говорити про стабільність розвитку агровідтворювальних процесів.

У теоретико-методологічному аспекті фермерські господарства, як і більшість агроформувань, слід досліджувати та аналізувати, дотримуючись таких основних принципів, як:

– «історичний» принцип, застосовується в дослідженні історії розвитку та функціонування фермерських господарств із метою аналізу досвіду господарювання на землі, дослідження економічної ефективності функціонування фермерських господарств та змін природного потенціалу земель, що виникають у результаті землекористування;

– «диференційованості» – цей методологічний принцип означає, що і в межах одного способу виробництва, і на базі однотипних суспільних відносин форми організації, процеси відтворення агроресурсів у фермерських господарствах істотно різняться. Що позначається на функціонуванні фермерських господарств у межах регіону;

– під час дослідження фермерських господарств застосовується принцип «цілісності», тобто розглядається дана структура як полісистемна модель, кожен компонент якої пов'язаний із численними іншими;

– принцип «об'єктивності», який полягає в тому, що у процесі вивчення механізмів формування й функціонування фермерських господарств висунуті припущення повинні відповідати як теоретичним аспектам обґрунтування процесу, так і його реальній дійсності;

– застосування принципу «методичної взаємопов'язаності» має суттєве значення для дослідницької роботи, суть цього принципу полягає у вивченні функціонування фермерських господарств; застосовується не один метод, а їх обґрунтована комплексна система. Застосування різних методів дослідження не суперечать один одному, а можуть доповнювати та більш ефективно розкривати суть проблеми. Застосування різних прийомів під час проведення дослідження значно розширюють спектр вирішення проблемних питань, які виникають у дослідженні, роблять

його результати більш обґрунтованими (Саблук П.Т., 1992).

Зазначені принципи і підходи дослідження територіальної організації і функціонування фермерських господарств дозволяють сформувати відповідне методологічне підґрунтя роботи. Інформаційною базою для проведення досліджень територіальної організації, динаміки розвитку й ефективності функціонування фермерських господарств є форми статистичної звітності: № 50-сх, № 4-сх, № 29-сх, № 7-сх, № 3-ПВ, № 6-зем, № 2-зем, № 6а-зем. Зауважимо, що наявні статистичні матеріали та групування не відображують реальний економічний портрет фермерських господарств, оскільки використовують сукупність абсолютних величин без урахування демографічних показників, характеристик земельного фонду тощо. Тому під час первинного аналізу досить часто виникають значні труднощі.

Існує велика кількість досить обґрунтованих методів оцінки структури АПК щодо змін у функціонуванні та територіальній організації різних форм господарювання в тому числі і фермерських господарств та якісно нових причин, що викликають зміни, потребують більш обґрунтованої методики (Саблук П.Т., 1992; Топчієв О.Г.). При цьому в умовах сьогодення географічні методи використовуються у вивченні та управлінні агропромислового комплексу, його ланок на недостатньому рівні (Гаврилюк Л.А., 2007; Горьовий В.П., 2007). Зазначимо, що саме територіальні відмінності природних аграрних ресурсів території регіону найбільшою мірою диференціюють сільськогосподарське виробництво і детермінують розвиток фермерських господарств.

Серед найпоширеніших методів і підходів дослідження, які відповідають названим напрямкам аналізу територіальної організації фермерських господарств, необхідно зазначити: історичний, монографічний, розрахунково-конструктивний, абстрактно-логічний, статистичний, картографічний методи, системний підхід тощо. При цьому найефективнішими прийомами і методами суспільно-географічних досліджень є групування за обраними ознаками, сукупність середніх (арифметична, зважена, геометрична) та відносних величин, аналіз динамічних рядів, кореляційний та регресійний аналіз, порівняльний аналіз аналогічних показників, типології та районування (топологічними методами та зважених балів),

кластерний аналіз (Ігнатенко М.М., 2017; Березівський П.С., 2004).

Методика дослідження суспільно-географічного характеру територіальної організації фермерських господарств спирається на систему показників, що детально характеризують особливості регіонального землекористування, спеціалізації фермерських господарств, рівня їх товарності тощо (Малік М.Й., 2015).

Запропонована система аналізу розвитку фермерських господарств, а саме оцінка їх структури виробництва та динаміки розвитку, при цьому застосовуються загальноприйняті кількісні показники та якісні характеристики.

У якості показника досконалості структури сільськогосподарських угідь фермерських господарств за наявних умов господарювання доцільно використати коефіцієнт варіації структури сільськогосподарських угідь (за видами культур). Вважаємо, що найменший показник буде відображати найбільшу «пристосованість» структури землекористування фермерських господарств, а найбільший – найменшу.

Для дослідження спеціалізації рослинництва та тваринництва фермерських господарств, траєкторії їх розвитку доцільно використовувати коефіцієнти територіальної локалізації (Топчів О.Г., 2005).

$$K_{\text{тл}} = D_{\text{кр}} / D_{\text{обл}},$$

де $K_{\text{тл}}$ – коефіцієнт територіальної локалізації; $D_{\text{кр}}$ – частка площі, яка зайнята під певним видом сільськогосподарських культур у межах адміністративно-територіальної одиниці, у %; $D_{\text{обл}}$ – відповідний показник по обласному регіону, у %. (Богадьорова Л.М., 2017).

Далі визначаються середні показники за видами культур або худоби, оцінюються особливості розвитку рослинництва та тваринництва. Для оцінки кормової бази тваринництва було запропоновано показник забезпечення худоби сільськогосподарськими угіддями у фермерських господарствах ($K_{\text{зх}}$):

$$K_{\text{зх}} = \frac{N_{\text{гх}}}{S}$$

де $K_{\text{зх}}$ – показник забезпечення худоби сільськогосподарськими угіддями; $N_{\text{гх}}$ – кількість голів великої рогатої худоби та свиней; S – площа сільськогосподарських угідь(га); (Богадьорова Л.М., 2017).

Для узагальнення матеріалів щодо впливу різних чинників на розвиток і функціонування фермерських господарств найбільш доцільно

використовувати метод створення матриці кореляційних зв'язків, що дасть змогу більш розгорнуто охарактеризувати залежності та закономірності між певними суспільно-географічними чинниками та основними показниками розвитку фермерських господарств (Богадьорова Л.М., 2017).

Для аналізу територіальної організації та спеціалізації фермерських господарств пропонуємо такі види зонування:

- за спеціалізацією рослинництва;
- за спеціалізацією тваринництва;
- інтегральне функціонально-типологічне зонування, яке відображатиме специфіку функціонування фермерських господарств у певних природно-географічних та соціально-економічних умовах (Богадьорова Л.М., 2008).

Під час зонування оперують такими територіальними одиницями, як адміністративні райони, селищні ради та об'єднані територіальні громади (в залежності від необхідного рівня деталізації, особливостей та наявності статистичної інформації).

Для проведення типізації адміністративно-територіальних одиниць області за ознаками функціонування фермерських господарств (спеціалізацією рослинництва, тваринництва, специфікою показників землекористування) вважаємо найбільш доречним використовувати статистично-математичні методи, а саме кластерний аналіз.

Під час аналізу та прогнозування соціально-економічних явищ найбільш дієвим методом є кластерний аналіз.

Перевагами математичної типології при цьому є:

- більша об'єктивність, автор менш залежить від особистих уявлень про об'єкт дослідження;
- наявність та доступність сучасної техніки та програмного забезпечення, що прискорить процес оброблення великих масивів інформації (Калінський П.К., 2005).

У той же час ці методи не позбавлені суб'єктивного впливу, оскільки вибір показників цілком залежить від програми наукового пошуку дослідника.

В якості основних показників для проведення типізації методом кластерного аналізу обрано такі:

- 1) середній розмір фермерських господарств у межах АТО регіону за певний період (га);
- 2) середня частка фермерських господарств у межах АТО регіону за певний період (у %);

3) динаміка середнього розміру фермерських господарств у межах АТО регіону;

4) середній розмір фермерських господарств за досліджувальний період;

5) коефіцієнти варіації структури сільськогосподарських угідь фермерських господарств;

6) спеціалізація рослинництва у фермерських господарствах (за коефіцієнтами територіальної локалізації АТО області за часткою різних сільськогосподарських культур у структурі посівних площ);

7) відносна ефективність різних видів сільськогосподарських культур у фермерських господарств (за показником відношення урожайності певної культури у фермерських господарствах за адміністративно-територіальною одиницею до урожайності тієї ж культури в регіоні в цілому);

8) спеціалізація тваринництва у фермерських господарствах (за коефіцієнтами територіальної локалізації АТО регіону за часткою різних видів худоби у структурі тваринництва фермерських господарств);

9) показник забезпечення худоби сільськогосподарськими угіддями у фермерських господарствах.

Заключним етапом суспільно-географічного дослідження фермерських господарств є розроблення і обґрунтування комплексу заходів щодо подальшого розвитку фермерських господарств і підвищення їх соціально-економічної та екологічної ефективності (Лисенко К.О., 2014). На даному етапі дослідження необхідно, на наш погляд, звернути увагу на такі фактори, як:

– виявлення й оцінка резервів для розвитку фермерського господарства в регіоні і напрямки їх реалізації;

– розвиток фермерських господарств і підвищення використання природного й економічного потенціалу території адміністративного регіону;

– можливості приросту земельної площі фермерських господарств у зв'язку зі вступом у ринкові відносини;

– обґрунтування найбільш ефективних типів і форм фермерських господарств в умовах України (конкретного регіону);

– заходи щодо стимулювання росту кількості й збільшення якості виробленої продукції у фермерських господарствах;

– заходи щодо вдосконалення кооперації (механізму відносин) між фермерськими господарствами і суспільними господарствами регіону;

– прогнозування виробництва сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах у зв'язку з розвитком ринкових відносин і товарного виробництва (Топіха І.Н., 2005).

Висновки. Отже, на всіх етапах суспільно-географічного дослідження фермерських господарств важливе значення має застосування не тільки статистичних методів (абсолютних та відносних величин, групування динамічних рядів, коефіцієнтів локалізації, кореляційного і регресійного аналізу тощо), але й використання динамічних суспільно-географічних показників, системно-структурного аналізу. При цьому для подальшого моделювання перспектив розвитку фермерських господарств важливе значення має застосування методів програмування, балансового, агропромислового районування та картографування.

Запропонований алгоритм дослідження служить початком дослідження та необхідною передумовою виявлення регіональних особливостей, закономірностей і тенденцій розвитку фермерських господарств. Вірний вибір теоретико-методологічних аспектів дослідження забезпечить достовірність зроблених висновків та обґрунтованих практичних рекомендацій, які спрямовані на вдосконалення функціонування фермерських господарств.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрійчук, В.Г. (2013). Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства. *Економіка АПК*, № 1, 3–15. [Andriyuchuk, V.G., (2013). Agroindustrial formations of a new type in the context of strategy of domestic agriculture. *Ekonomika APK*, 1, 3–15. (In Ukraine)].

2. Бабиць, М.М. (2009). Ефективність та пріоритети подальшого розвитку фермерства в регіоні : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.04, 20. [Babich, M.M., (2009). Efficiency and priorities of further development of farming in the region. *Extended abstract of candidate's thesis*. (In Ukraine)].

3. Березівський, П.С., Михайлюк, Н.І., (2004). Організація, прогнозування та планування агропромислового комплексу. Львів : Магнолія Плюс. [Berezivsky, P.S., Mikhailuk, N.I. Organization, forecasting and planning of agro-industrial complex. Lviv : Magnolia Plus, (In Ukraine)].

4. Богадьорова, Л.М. (2008). Особливості функціонування малих форм господарювання в період ринкових перетворень. *Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства*, 4, 6–9. [Bohadorova, L.M. (2008). Features of functioning of small forms of management during the period of market transformations. *Scientific notes*

of the Kherson department of the Ukrainian geographical society, 4, 6–9. (In Ukraine)].

5. Бодадьорова, Л.М. (2017). Фермерські господарства Херсонщини розвиток та основні напрямки землекористування. *Регіональні проблеми України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення*, VI, 54–59. [Bohadorova, L.M. Farms of Kherson region development and main areas of land use. *Regional problems of Ukraine: Geographic analysis and the search for solutions*. 5th. 54–59. (In Ukraine)].

6. Гаврилюк, Л.А. (2007). Розвиток фермерського господарювання. *Зб. наук. пр. Уманського ДАУ*, 57, 279–286. [Gavrilyuk, L.A. (2007). Development of Farm Management. *Proceedings of the Conference sciences Umanskiy SDD*, 57, 279–286. (In Ukraine)].

7. Горьовий, В.П. (2007). Фермерство України: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ. [Goryov, V.P. (2007). Farming of Ukraine: theory, methodology, practice: monograph. Kyiv : NSC IAE. (In Ukraine)].

8. Губарик, О.М. (2008). Організаційно-економічні аспекти розвитку фермерських господарств регіону : автореф. дис. канд. екон. наук. [Gbaruk, O.M. (2008). Organizational and economic aspects of the development of farms in the region. *Extended abstract of candidate's thesis*. Dnipropetrovsk. (In Ukraine)].

9. Заячук, М.Д. (2017). Геопросторова організація фермерського укладу України : монографія [Zayachuk, M.D. (2017). Geospatial organization of the farmer's structure of Ukraine : monograph. Chernivtsi. (In Ukraine)].

10. Ігнатенко, М.М., Мармуль, Л.О. (2017). Надання послуг сільського зеленого туризму фермерськими господарствами з метою здійснення їх диверсифікації та підвищення дохідності діяльності. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*, 3(39), 50–53. [Ignatenko, M.M., Marmul, L.O. (2017). Providing rural green tourism services to farms in order to implement their diversification and increase the profitability of activities. *Bulletin of the Berdyansk University of Management and Business*. 3(39). 50–53. (In Ukraine)].

11. Канінський, П.К. (2005). Тенденції розвитку фермерства в країнах з ринковою економікою. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*, 3, 8–17. [Kaninsky, P.K. (2005). Trends in Farm Development in Market Economy Countries. *Bulletin of Agrarian Science of the Black Sea Region*, 3, 8–17. (In Ukraine)].

12. Лисенко, К.О. (2014). Функціонування фермерських господарств та перспективи їх розвитку : автореф. дис. канд. екон. наук. Львів. [Lysenko K.O. (2014). Functioning of farms and prospects for their development. *Extended abstract of candidate's thesis*. Lviv. (In Ukraine)].

13. Малік, М.Й., Шпикуляк, О.Г., Пехов, В.А., (2015). Розвиток кооперативних відносин в аграрній сфері економіки. *Сталій розвиток економіки*, 3, 5–11. [Malik, M.Y., Shpylyulyak, O.G., Pehov, V.A. (2015). Development of cooperative relations in the

agrarian sector of economics. *Sustainable development of the economy*, 2015, 3. 5–11. (In Ukraine)].

14. Мармуль, Л.О., Гальцова, О.Л. (2006). Ефективність підприємницької діяльності фермерських господарств : монографія. [Marmul, L.O., Galtsov, O.L. (2006). Efficiency of entrepreneurial activity of farms: monograph. Kyiv : NSC IAE (In Ukraine)].

15. Месель-Веселяк, В.Я. (2006). Розвиток форм господарювання в аграрному секторі України (результати, проблеми). *Економіка АПК*, 12, 34–41. [Mesel-Veselyak, V.Ya. (2006). Development of business forms in the agrarian sector of Ukraine (results, problems). *Economy of agroindustrial complex*, 12, 34–41. (In Ukraine)].

16. Мохненко, А.С. (2012). Функціонування і розвиток фермерських господарств в аграрній сфері економіки. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*, 1, 26–30. [Mokhnenko, A.S. (2012). Functioning and development of farm state aid in the agrarian sector of economics. *Bulletin of Agrarian Science of the Black Sea Region*, 1, 26–30. (In Ukraine)].

17. Малік, М.Й., Беженар І.М., Грищенко О.Ю. (2015). Науково-методичні засади поглиблення спеціалізації в аграрних підприємницьких структурах. Київ : ННЦ «ІАЕ». [Malik, M.J., Bezenar, I.M., Grishchenko, O.Yu. (2015). Scientific and methodical principles of deepening specialization in agrarian entrepreneurial structures . Kyiv : NSC «IAE» (In Ukraine)].

18. Саблук, П.Т., Месель-Веселяк, В.Я., Федоров, М.М. (1993). Рекомендації по організації селянських (фермерських) господарств в Україні. 1. 128. [Sabluk, P.T., Mesel-Veselyak, V.Ya., Fedorov, M.M. Recommendations on the organization of peasant (farmer) farms in Ukraine. 1. 128 (In Ukraine)].

19. Юрчишин, В.В., Шевченко, Л.М., Брус, В.Х. та ін. (2004). Розвиток різноукладності на селі: особливості, проблеми. [Yurchishin, V.V., Shevchenko, L.M., Brus, V.H. et al. (2004). Development of rural way of life diversity: features, problems. (In Ukraine)].

20. Саблук, П.Т., Месель-Веселяк, В.Я., Федоров, М.М., (1992). Земля для фермера. *Сільські вісті*. 8. [Sabluk, P.T., Mesel-Veselyak V.Ya., Fedorov M.M. (1992). Land for a farmer. *Silski Visti*. 8. (In Ukraine)].

21. Топіха, І.Н. (2005). Економіка аграрних підприємств: курс лекцій. Миколаївський державний аграрний університет. [Topiha, I.N. (2005) Economics of agrarian enterprises: course of lectures. Mykolaiv State Agrarian University. (In Ukraine)].

22. Топчієв, О.Г. (2005). Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. Навчальний посібник. Одеса. [Topchiev, O.G. Socio-geographical research: methodology, methods, methods. Textbook. Odessa. (In Ukraine)].

23. Шульський, М.Г. (2004). Фермерство: проблеми становлення і розвитку : монографія. Львів. [Shulsky M.G. (2004). Farmers: problems of formation and development: Monograph. Lviv. (In Ukraine)].

Стаття надійшла до редакції 28.05.2019